

3

KERKEN
E N
GODSDIENSTIGE
GESTICHTEN
T E
NYMEGEN.

KERKEN
EN
GODSDIENSTIGE
GESTICHTEN
TE
NYMEGEN.

Eerste
D
heb
Low
fiern
gen,
kennen
Alma
en o
der Sta
tuigen
behal
den,
(
denit
door
der de
in den
het Ra
er Juli

Eerste Kerk der Christenen te Nijmegen.

Door de gemeenschap met de *Romeinen* hebben de *Batavieren*, en andere overoude Inwooneren deezer landen, die in de duisternisse der Afgoderije diep gedompeld lagen, verscheidene nieuwe Godheden leeren kennen. Een groot getal van Beelden en Altaaren met opschriften in de (a) vorige, en ook in deeze eeuwe, in den omtrek der Stad opgedolven, dragen daar van getuigenis. Uit dezelve ontdekt men, dat, behalven de onbekende plaatselijke Godden, *Jupiter*, *Mercurius*, *Mars*, *Neptunus*,

(a) Een gedeelte van deeze Afgodsbeelden en Gedenkstukken is door de Magistraat vereerd aan den doorluchtigen Furst *Maurits van Nassau*, Stadhouder des Furstendoms Cleve en Graaffchaps Mark, en in den jaare 1660 naar Cleef overgebracht, volgens het Raadsignaat der Stad Nijmegen van 12, 20, en 21 Julii 1660.

nus, Minerva, Hercules, Priapus, enz. eeuwen lang, als Goden, ook hier te lande, (b) gediend zijn geweest; En dat gelijke godsdienstige eere bewezen wierdt (c) aan de *Matronae Aufaniae*, *Matres Mopates*, *Matres Trevirae* enz. een zeker slag van Waarzegsters, welke men in de gewigtigste gevallen raadpleegde.

De Romeinsche Keurbenden, sedert den tyd van *Caesar Augustus* tot omtrent dien van *Honorius* en *Placidius Valentinianus*, een tydperk van ruim vier eeuwen, langs deeze zijde des Rhijnstrooms tegens de invallen der *Alemannische* Volken gelegerd zijnde geweest, hebben, hier verkeerende, waarschijnlijk al zeer vroeg, eenige kennis van den *Christelijken* Godsdienst met zich ge-

(b) CAESAR *de bello Gallico* lib. VI. cap. 16. TACITUS *de morib. Germanor.* cap. 9.

(c) Zie mijne *Uitlegging van de Opschriften op Altaaren en Gedenksteenen*, binnen en omtrent *Nymegen* uitgegraven, bladz. 40, 45, 48. vergeleken met mijne aantekening op de *Epistolae illustrium eruditiorum de Aris et lapidibus votivis apud Noviomagum effosiss.* pag. 13 et 15.

gebragt. Het Leger der Romeinen was niet onvoorzien van (d) Christenen. Ook is het te vermoeden, dat langs de Galliſche of linker zijde des Rhijns, in de vierde eeuw, of vroeger, eenig ſlaauw ſche-merlicht der Evangelifche kennis is opgegaan geweest, waar van een voortreffelijk (e) overblijfel, even beneden de Stad aan den oever van de Whaal in de vorige eeuw gevonden, ons kan overtuigen.

Doch door het vertrek der Romeinſche Keurbenden uit deeze Gewesten, en door de herhaalde invallen der *Franken*, *Saliers*, *Quaden* en andere Alemanniſche Volken, bleef men in de vijfde en zesde eeuwen bij

(d) TERTULLIANUS in *Apolog. cap. 37.*

(e) Dit overblijfel van het *eerſte Chriſtendom* berust met de verdere Oudheden, door mijnen Oud-
 overgrootvader JO. SMETIUS alhier verzameld, in het Kabinet van Antiquiteiten van den Keurvorst van de Palts. Men vindt daar van eene beſchrijving in de *Antiquit. Noviomag. pag. 60.* en bij FORTUNIUS LICETUS in *Hieroglyph. Gemmar. Anular. pag. 390*, gedrukt te Padua in den jaare 1653; mitsgaders in een door mij uitgegeeven blaadje *de gemmâ Smetianâ cruce et pisciculos referente.*

den vorigen Afgodsdienst. De ongelooovige *Saxers* en *Friefen* hadden, in de zevende eeuw, zich der onderwerping aan de *Franken*, die over een groot gedeelte deezer landen het hoog bewind verkregen hadden, onttrokken, en zich meester gemaakt van de *Betuwe*, in welke, tegen het einde dier eeuw, *Suidbertus* (f) en *Werenfridus* de Inwooneren tot het omhelzen van den Christelijken Godsdienst begonnen te bewegen.

Nijmegen was, na het verval des Romeinschen Gebieds hier te lande, en het veroveren van Gallie, de opperheerschappij der *Franken* onderworpen gebleven, en wierdt ten tijde van *Pipinus*, Groothofmeester en Vorst der *Franken*, met het licht der Evangelie-leere (g) bestraald. Men bouwde tot voortplanting van het Geloof, omtrent het jaar 692, of wat later, eene

(f) MARCELLINUS Presb. *in vita S. Swiberti*.

(g) WILLEM VAN BERCHEM, Rector der Kerk te Niel, naderhand Canonik van St. Stevens Kerk, geleefd hebbende ten tijde der Hertogen *Arnold* en *Adolph*, in *Chron. Gelriae MS.* op het Raadhuis alhier berustende.

eene Kerk even buiten de muuren der Stad, aan de Oost-zijde. De Christelijke Godsdienst, verbonden aan de plegtigheden der Kerke van Rome, maakte hier opgang, en de zorg voor deeze nieuwe Gemeente wierdt den *Bischof van Keulen* opgedragen. Sedert bleef deeze Kerk de *Kerspelkerk*, waar in de Inwooneren den openbaaren Godsdienst oeffenden, tot den jaare 1249, wanneer (*h*) *Cunradus* Aartsbischof van

(*h*) Den Brief van *Cunradus*; geschreven te Nuis den 14 Novemb. 1249, heb ik geplaatst in het *Vervolg der Handvesten van Nijmegen bladx. 119*. De Aartsbischof verklaart daar in tot het afbreeken van deeze Parochiekerk vrijheid te vergunnen, om dat Graaf *Otto*, ter eere van de heilige Roomsche Kerk, de Keiserlijke Burgt overweldigd hadde. En met betrekking tot dit geval dient men te weeten, dat 'er in die tijden groote twist was tusschen den Stoel van Rome, en het Opperhoofd des Rijks, Keiser *FREDRIK den II*, in zoo verre, dat *FREDRIK* door den Paus gehouden wierdt van zijn Rijk vervallen te zijn. Hier door waren in het Rijk twee parthijen ontstaan. Zommige der Rijksvorsten hielden het met hunnen wettigen Opperheer Keiser *FREDRIK den II*, doch andere trokken de parthij van den Paus *INNOCENTIUS den IV*, uit vreeze voor zijnen banbliksem, en diens

van Keulen, met het Capittel van de Kerk der Apostelen, Patronen deezer Kerk, op verzoek van *Otto* den III, Graaf van Gelre, vrijheid verleende tot het afbreken, en verplaatzen van dezelve binnen de muuren der Stad. Dit geschiedde ook in den jaare 1254. Maar op dat de oude Kerk, daar veel Christenen begraven lagen, van ontheiliging mogte blijven bevrijd, gaf *Albertus Magnus*, Bisfchop van Regensburg, bij

diens gevolgen. Door hulp deezer laatften wist INNOCENTIUS het zoo verre te brengen, dat WILLEM, Graaf van Holland, een ahangeling van hem, tot Roomsch-koning eindelijk verkoozen werdt. Zoo ras *Willem* die aangebodene kroon had aangenomen, zoonde zich *Otto* den III, Graaf van Gelre, en Bloedverwand van *Willem*, een ijverig voorftander van den Paus, en van den verkoozen Roomsch-koning, en stelde al zijn vermogen in het werk tot afbreuk van de Keiserlijke parthije. De Roomsch-koning *Willem* beloonde ook de diensten der Rijksvorsten, die hem tegens den Keifer hielpen, rijkelijk. Aan *Otto* den III, Graaf van Gelre, verpandde hij den 15 Junii 1248 de Rijkstad *Nijmegen* met de Burgt en het onderhoorig district, waar van nochtans *FREDRIK* de wettige Overheer was. Doch dewijl de Burgt in 's Keifers bezit was gebleven, en door den Burg-

bij de inwijding der nieuwe Kerk, in den jaare 1273, bevel, dat rondom de plaats der oude Kerk, alle jaaren, agt dagen na Pinksteren, eene plegtige omgang gedaan zoude worden.

Men bespeurt thans niets van deeze Kerk. De plaats is in het jaar 1467, bij de uitlegging der Stad, binnen derzelve muuren getrokken, en het grootste gedeelte van het

Burggraaf wierdt bewaard, moest *Otto* den Burggraaf van de parthije des Keisers tot de zijne overhalen, of denzelve, zoo hij aan den Overheer, ingevolge zijnen eed, getrouw bleef, met geweld dwingen, ten einde de bezetelingen van de Burgt geene stropetrijen daar uit mogten aanrichten. De toenmalige Burggraaf schijnt getrouw aan zijnen eed gebleven te zijn, om de Burgt, en, was het mogelijk, de Rijksstad Nijmegen, ten behoeve van Keiser *FREDRIK*, door behulp der Burgzaten en Lheenmannen te verzekeren, en daarom maakte zich *Otto* met geweld meester van de Burgt. Zie hier over de fraaie aanmerkingen van den Heer *P. BONDAM* *Charterboek van Gelderl. I Deels 3de Afdeling bladz. 474.* Want bij geene der Historiefchrijvers leest men iets van deeze vermeerstering der Burgt, 't geen egter in den Brief van den Aartsbischop van Keulen zoo uitdrukkelijk wordt gezegd,

B

het *Oud Kerkhof* is, of tot gemeen gebruik geschikt, of tot woonhuizen verbouwd, welke zich langs de Oostkant van het Kelfkensbosch tot aan de Wal toe uitstrekken.

Capellen op den Burgt.

Al van ouds wierden deeze Capellen bij de Inwooners *Heidensche Capellen* en *Afgodstempels* genoemd, en gehouden voor plaatsen, geschikt tot het waarneemen van den Offerdienst door de Priesters.

De Capel, binnen den *tweeden* ingang van de Burgt, geeft wegens sijne ronde gedaante, overdik muurwerk van duifsteen, en de grootsheid van het metzelwerk, overtuigende bewijzen van grijze oudheid. Naar gisfing van *Merula* was ze toegewijd aan *Fanus*; en naar het gevoelen van *Geldenharius* aan de *Dii Manes*. Doch beide deeze gisfingen zijn (a) ongegrond. Oude Geschied-

(a) *Epistolae illustrium eruditorum de monumentis Sepulcralibus Praesidiariorum Militum Romanorum Legionis X Geminae ad Neomagum conditorum*, en aldaar mijne aantekening n. 3. pag. 4.

schiedschriften voegen 'er bij, dat Paus LEO de III, in den jaare 799, op verzoek van CAREL *den Grooten*, deeze Capel van de Afgoderije zoude hebben doen zuiveren, en door sijnen Legaat ter eere van den Zaligmaker inwijen. Maar deeze bijzonderheid steunt op het gezag van laater Schrijveren. Men moet egter erkennen, dat 'er niets onwaarschijnlijk is. Want CAREL *de Grootte* was, sedert het jaar 778, veeltijds gewoon een gedeelte van den winter en het voorjaar in zijn Hof te Nijmegen door te brengen tot na het vieren van het Paaschfeest, en LEO de III, die uit Rome verdreven was, wierdt in het jaar 799 door CAREL in den Pausfelijken zetel hersteld.

Tekenen van zeer hooge oudheid bespeurt men ook aan de Capel binnen den *eersten* ingang, zijnde van eene agthoekigronde gedaante met opene gaanderijen. Men wil, dat dezelve, meede ten tijde van CAREL *den Grooten*, tot den Christelijken Godsdienst geschikt zoude zijn geweest. In Charters van den jaare 1421 wordt ze *St. Nicolaas Capel* genoemd. *Catharina*, dochter van Hertog *Adolph*, stichtte in dezelve, ten

jaare 1470, eene eeuwige Misse, en besprak daar aan jaarlijksche inkomsten uit onderpanden onder Wichen en Groesbeek. Volgens eene lijst der Geestelijke Beneficiën van den jaare 1561 waren er twee Vicariën in deeze Capellen (*b*) gefundeert, welke *jure patronatus* stonden ter begeevinge des Konings van Hispanien als Hertog van Gelre.

Het verdweenen Heiligen Geesthuis en St. Anthonis Capel; Broederschappen.

Het Heiligen Geesthuis was gelegen op een der heuvelen aan de Noordzijde der Stad. Door wie, en wanneer, het zelve zij gesticht, is geheel onzeker. Uit oude bescheiden weet men, dat het, onder anderen, was geschikt om noodbehoefsten aan Armen uit te deelen. Volgens de Le-ger-

(*b*) Vergelijk het Raadsignaat 31 *Julii* 1580, en het Reces des Quartiers van Nijmegen 27 *Septemb.* 1653.

gerboeken is in de Stad nauwlijks een huis, 't welk niet, oudstijds, met deezen of geenen uitgang, tot behoeve van het *Heiligen Geesthuis* was bezwaard. In het jaar 1358 wierdt het Heiligen Geesthuis en de Capel veranderd in eene *Capel van St. Anthonis*. Waarschijnlijk, om dat de *Broederschap van St. Anthonis* met die van den *Heiligen Geest* 'er het bestier over hadt.

Bij Verdrag tusschen de Roomschen en Gereformeerden over de oeffening van den Godsdienst, den 27 Februarii 1579 ingegaan, wierdt de *Capel van St. Anthonis* den Hervormden ingeruimd, waar in *Henricus Leo* en *Johannes Timmerman*, reeds te vóoren, opentlijk gepredikt hadden: maar in den jaare 1592 vondt men goed het oude Heiligen Geesthuis, en *St. Anthonis* Capel aftebreeken; het uurwerk en de slagklok van het Torentje te plaatzen (a) op de Burgpoort; de grond (b) tot bijzondere woonhuizen aan te leggen, en een gedeelte

van

(a) Raadsign. 4 Julii 1592.

(b) ——— 14 April, 5 Mai 1641.

van het Kerkhof (c) bij vergunning aan de Eigenaars der nabuurige huizen ten gebruike te laten. In eene deezer wooningen hebben de Proviforen Regenten van de Ellendige en andere *gevoegde Broederschappen* (d) hunne bijeenkomst.

De tijd van de oprichting der *Broederschappen* alhier is onbekend; immers van die oudheid, dat geene blijken der erectien te vinden zijn. In dezelve wierden genodigd en toegelaten Geestelijke en Wae-reldlijke personen van een onbesproken leven, en bekwaam om te communiceren, onder belofte, van de instellingen en regelen der *Broederschappen* stiptelijk te zullen nakomen. Gemeenlijk wierden ze opgericht met approbatie van den Paus, en geregeerd door Meesteren.

Men vindt in de oude Charters, dat bin-
nen

(c) Raadsign. 25 April 1660. 9 Febr. 1727.

5 April 1776.

(d) De Proviforen Regenten van de *Broederschappen* mogen ook tot hunne Vergaderingsplaats gebruiken eene der beste vertrekken van het Armenkinderen Weeshuis in het Convent op den Hiesenberg. Raadsf. 8 Junii 1670.

nen deeze Stad geërigeerd geweest zijn (e) grootere en (f) kleinere Broederschap- pen. Onder de groote worden geteld de Broederschap vanden *Heiligen Geest*; van het *Heilige Kruis*; van het *heilige Sacrament*; *St. Michiels* Broederschap geheten *der Ellendigen*: En onder de kleine, *St. Jacobs* Broederschap; *St. Barberen* Broederschap; *St. Olofs* Broederschap; der *Lieve Vrouwe* Broederschap; *St. Peters* Broederschap; *St. Geertruids* Broederschap; en *St. Anthonis* Broederschap. Ook wordt, behalven deeze, gewaagd van de Broederschap der *Romeinen*.

De regelen en statuten van ieder dezer Broederschappen zijn meede onbekend, doch, buiten twijfel, hebben dezelve daaren gestrekt, om de Broederen te doen leven naar zekere regelen van minder gezetheid, als die der Geestelijken; om op zekere Feest- of andere dagen te samen te komen, te doen lezen en te hooren de *Mis-*
sen;

(e) Raadf. 12 *Julii* 1592. Stadsrekening over 1626. fol. 37.

(f) Guedesdagb. *post trium regum* 1499. Raadf. 7 *Decemb.* 1581. 21 *Dec.* 1586. Stadsrekeningen over 1554, 1580.

fen; op gestelde uren te bidden, en andere Godsdienstigheden te plegen; de gedachtenise van den Patroon der Broederschap, of van deezen of geenen Heiligen, te vieren; ook wel eene aanmerkelijke gebeurtenis te gedenken; te bevorderen den welstand van de Broederschap; voorts om al het zelve te doen verzeld gaan met milde uitdeelingen van aelmisfen, en het verrichten van andere liefdadigheden.

Over ieder deezer Broederschappen wierden, uit een getal van agt, bij Burgemeesteren Schepenen en Raad en Meesteren van St. Nicolaas Gilde verkoozen (g) vier tijdelijke Meesteren, van welke, alle jaar, één moeste afgang, dienende dus ieder niet langer, als vier jaaren: En deeze Meesteren der Broederschappen wierden nevens de Boekhouders en Meesteren van de Ampren en Gilden in verscheide zaaken, die het welzijn van de Stad betroffen (h) geraadpleegd: 't gunt gelegenheid gaf, dat menschen

(g) Raadf. 7 Decemb. 1581.

(h) Guedesdb. *4ta post Exaudi* 1532. Raadf. 25 Julii 1581. 21 Decemb. 1586.

schen van fatzoen, geene neering of handteering doende, en dus onder geene Amp-ten en Gilden behorende, zich in de eene of andere dier Broederschappen deden inschrijven, om daar door eenigermate aan deezer Stads regeering deel te hebben.

Doch met de verandering in den Godsdienst, en in de Regeerings vorm, in het begin van het jaar 1592, wanneer die onderscheidene Broederschappen in het stuk der Stads regeeringe wierden (i) afgeschafst, en in de vrije uitoeffening van den Godsdienst bepaald, verlooren de Broederen die twee voornaame oogmerken hunner inschrijving, en daar door wierden te gelijk hunne constitutien en regelen, als van zelfs, vernietigd: zijnde den 1 Maart 1592 door de Magistraat, uit kracht van haar recht van Overheid en opperdirectie, alle de goederen, tot die (k) gedissolveerde Broederschappen be-

(i) Raadf. 27 Januarii 1592.

(k) De inkomsten van de *Broederschap der Romeinen* zijn gelaten aan de Diaconie der Nederduitse Gereformeerde Gemeente, waar tegens dezelve het glas der *Romeinen* in de St. Stephanus Kerk verplicht is te onderhouden. Raadf. 2 Decemb. 1601.

behoorende, gemaakt tot één *corpus*, en te gelijk aangesteld (l) agt personen, om de inkomsten derzelve te administreren tot der behoeftigen meesten voordeel.

Deze eerst aangestelde Administrateurs, gelijk ook hunne Succesfeuren, zijn, gedurende hun leven, in bedieninge gebleven, en bij het affterven van Mede-Administrateurs zijn door de tijdelijke Administrateurs, eigener auctoriteit, buiten praesentatie aan de Magistraat, immers (m) naar het tegenwoordige gebruik, andere Leden in de plaatzen der gestorven aangesteld.

De tegenwoordige Proviforen Regenten, die in hunnen dienst eenen door hun aangestelden Rentmeester hebben, zijn verplicht de revenuen der Broederschappen te emploieren tot (n) kleeding der arme en gebrekkige lieden, en tot onderhoud van

(l) Raadf. 1, 22 Maart, 12 Jul. 1592.

(m) Voormaals hadt praesentatie plaats van een dubbel getal aan de Magistraat, ten fine van electie. Raadf. 12 Decemb. 1621.

(n) 29 Decemb. 1652, 27 Decemb. 1737.

14 Aug. 1739.

(o) behoeftige Krankzinnigen , welke , boven het getal van twee tot laste van het Cellebroederen-Huis , in dat Huis zijn opgenomen ; wordende de geene , die Borge- ren zijn , en den ouderdom van zestig jaaren bereikt hebben , door het Borgeren- Gasthuis onderhouden : En mögen wij- ders Proviforen Regenten geene subsidien aan iemand verleenen , als op speciale re- solutie (p) van de Magistraat.

Het gewezen Hospital der Johanniter Ridder- Orde ; thans de Kerk der Wal- sche Gereformeerden.

Van alle Geestelijke Conventen binnen Nijmegen verdient de eerste plaats het Hos- pital en Commanderie der *Ridders van St. Jan van Hierusalem* , naderhand *Ridders van*

(o) Raadsf. 4 Maart 1607. 27 Decemb. 1737.

14 Aug. 1739. 3 Decemb. 1755.

1 Decemb. 1756. 20 Decemb. 1777.

(p) — 27 Decemb. 1737. 14 Aug. 1739.

25 Januarii 1741.

van *Rhodus*, en nu van *Maltha* genaamd. Het wierdt gesticht door *Alardus*, (a) Graaf van Nijmegen, en sijne Gemaalinne *Uda*, in den jaare 1196, op hunner eigendomme-lijke grond in het midden der Stad, ter eere van *Johannes den Dooper*, en begiftigd met een gedeelte hunner Erfgoederen onder *Hees*, *Ewijk*, *Weurt* of *Wercheren*, *Woefik* en (b) *Lent*. Deeze stichting wierdt vervolgens, op ernstig aanzoek van *Alardus* en *Uda*, door Keiser HENDRIK den VI den 20 Octob. 1196 (c) bevestigd, die ook het Godshuis in sijne bescherming nam. Naderhand is het door toedoen van zeke-ren *Jacobus . . . . .*, een Hospitalier van *St. Jan van Hierusalem*, met andere inkom-sten gedoteerd geworden.

Het *Hospital* en *Convent* schijnt geschikt te

(a) Dus wierden oudstijds de *Burggraven* of *Gra-ven van de Burgt* genoemd.

(b) Waar van aldaar noch overig zijn de *Bouwhoven de Broodkorf*, *Lawik*, en het *Visveld*.

(c) Ik heb deezen brief van Keiser HENDRIK den VI uitgegeeven in het *Vervolg der Handvesten van Nijmegen* bladz. 138.

te zijn geweest, om Pelgrims, te bedevaart gaande naar het heilige Land, voor eenen korten tijd, te huisvesten; en was voorzien van (d) drie Priesters tot het verrichten van den Godsdienst, Broederknechten tot behulp, Orgelist, Zangers en Koster; Ook deedt het zelve in elke week (e) drie uitdeelingen aan huiszittende Armen. Van de inkomsten wierdt in den schoot der Orde niets gebragt dan eene geringe jaarlijkse recognitie voor den Grootmeester te Maltha; levende de Commandeur en Conventualen naar de inzettingen van den Oudvader Augustinus, onder beloften van gehoorzaamheid, van kuisheid en afstand van allen bijzonderen eigendom.

Na het overlijden van den laatsten Commandeur te Nijmegen *Bernhard van Goltstein*, in Januarii 1638, vondt de Magistraat goed de bezittingen deezer Commanderie (f) aan

(d) Rekening van St. Jans goederen gedaan in 1573, als zich de Hertog van Alba te Nijmegen bevondt. Brief van *Wilh. van der Lindt*, Bischoep van Roermonde, aan den Secretaris *Joh. van den Have*, *feriâ 2dâ post Quasimodo* 1573.

(e) Raadf. 2, 23 *Novemb.* 1631. (8)

(f) aan te slaan, en dezelve te schikken tot dienst en onderhoud der hervormde Kerken-Dienaars, (g) Schoolen en Armen. Ernstige pogingen deed de Ridder-Orde om hunne goederen wederom magtig te worden. *Walraven Scheisfaert van Merode*, Commandeur, en Gevolmagtigde, eischte, uit naam der Orde, de goederen gerechtelijk op. Ook wierdt de Magistraat bij sententie van den Hove Provinciaal en geadjungeerde Leden uit de Quartieren van Zutphen en Veluwe op *Intendit*, den 19 Decemb. 1646, in *contumaciam* (h) veroordeeld, om de Commanderije met alle daar toe behoorende landerijen, rechten en gerechtigheden aan de Ridders van Maltha weder te geven. Doch de Magistraat, oordeelende, dat die sententie laboreerde aan verscheide

nul-

(f) Raadf. 6, 17, 22 Januarii, 5, 16, 18 Mai, 7 Nov. 4, 14 Decemb. 1638. 5 Febr. 1639. 12 Febr. 1640, 27, 29 Julii, 10 Aug. 1642 15 Febr. 1643. Reces des Quartiers van Nijmegen 13 Mai 1641. 26 Mai 1643

(g) — 27 Julii 1597. 7 April 1598. 2, 23 Nov. 1631.

(h) — 21, 27 Decemb. 1646.

nulliteiten, zoo bij gebrek van jurisdictie, (i) als uit anderen hoofde, en dat de Commanderie te Nijmegen, vermogens de oorspronkelijke fundatie, op zich zelfs een *bijzonder corpus* uitmaakte, privative en alleenlijk gesticht uit de goederen van Burgeren en Ingezetenen *ad vere pios usus*, dat is tot onderhoud van het *Hospital*, Kerk, en diensten van dien, zonder met de Orde van Maltha, verder als in de Kerkelijke caeremonien, te doen te hebben, bleef even ongezind om de aangeslagene goederen af te staan.

Na het sluiten der Munstersche vrede in den jaare 1648 zocht de Orde door minzame onderhandelingen in het bezit hunner goederen hersteld te worden. Hier toe werkten de Commandeurs der Orde in Duitschland en Vrankrijk. Ook had de Graaf d' Estrades het afdoen van 't geene de Orde te vorderen hadde, uit den naam van den

(i) *Justificatie van het aanvaarden der Commanderie van St. Jan met de goederen daar toe gehorende*, gedrukt te Nijmegen in den jaare 1639. *Iteratae vindiciae Noviomagensium*. Reces des Quartiers van Nijmegen 16 Januarii 1647.

Koning van Vrankrijk, den (k) Staten ernstelijk aanbevolen. Dan de zaak wierdt hier slepende gehouden tot den jaare 1698, wanneer uit aanmerkinge van de moeilijkheden, veroorzaakt door het onophoudentlijk aanzoek van de Orde, zoo bij de Staten, als bij de nabuurige Hoven en Fursten, eene (l) Commissie uit de Magistraat wierdt benoemd om met *Gofuin Herman Otto van Merveldt*, Commandeur der Orde te Rotenburg, over het ingaan van een Accoord in gesprek te koomen: En men besloot eindelijk, na verscheide opereuse besoiignes, het oud geschil afte doen. De eisch der Orde op de Stad wierdt dan, met concurrentie der Gemeentslieden, op den 18 Mai 1700 vereffend, en (m) bij onderling Verdrag bedongen, dat de Commandeur, binnen den tijd van een jaar, zoude moeten uitbrengen de bevestiging en goedkeuring niet alleen van den Groot-Prior der Orde in Duitschland, en van zijne

Emi-

(k) Reces des Quartiers van Nijmegen 6 April 1663.

(l) Raad: 1 Mai 1698.

(m) — 19 Mai 1700. 27 Aug. 1709. 30 Maart 1711. 31 Januarii, 5 Junii 1712.

Eminentie den Grootmeester te Maltha, maar ook van den Paus. De overeenkomst wierdt eerlang bekrachtigd door den Groot-Prior in Duitschland, en door den Grootmeester der Orde te Maltha, maar niet gestendigd door zijn Heiligheid. Door welk gebrek van ratificatie van den Paus, binnen den bepaalden tijd, het Verdrag geacht wierdt te zijn vervallen. Men oordeelde, dat de bekrachtiging van het Hof van Rome noodzaaklijk was, om dat de Orde ten eenemaal aan den Paus subject is, en URBANUS de VIII, bij eene afzonderlijke Bulle, in den jaare 1624, den Ridderen van Maltha, onder straffe van excommunicatie, hadde gelast, bij het ontstaan van eenig verschil over de goederen van de Orde, zich aan den Stoel van Rome te gedragen. De Orde deedt, hier na, eene procedure tegens de Stad voor het Hof-Gericht van Cleve entameren, om in possessie gesteld te worden van den Bouwhof *Wolfswijck*, te Niel in de Duffelt gelegen, en vervolgens om te erlangen het accomplishement van de transactie van den 18 Mai 1700. Doch die eisch wierdt bij sententie van

D

den

den 10 Januarii 1714 gerejecteert : Men appelleerde van dit Vonnis aan het Keiserlijke Camer-Gericht te Wetzlar. Niet te min trachtte de Ridder-Orde met de Magistraat in nieuwe schikkingen te treden. *Herman Diederik Vrijheer van Schade*, Commandeur, offereerde in den jaare 1731 de gestipuleerde ratificatie van den Paus uitte brengen, inval de Magistraat aannam het beloofde bij de transactie aan haare zijde alnoch te voldoen. Hij vermeende daar toe bevoegd te zijn, om dat bij de transactie niet was bedongen, dat de ratificatie van zijn Heiligheid binnen 's jaars, op poene van nulliteit van het getransigeerde, geëxtradeert moeste worden; en boodt teffens aan, bij ontstentenis van dien, in nadere onderhandelingen te komen. Dan de zaak wierdt alhier gehouden voor afgedaan, en de voorstelling, als ongerijmd, geseponeert en zonder antwoord gelaten.

Ondertuschen zijn de goederen van de Commanderije, voor zo verre dezelve niet veralieneerd, of in handen van bijzondere personen geraakt zijn, gebleven onder het opzicht van twee Leden uit de Magistraat,

be-

bekend onder den naam van *Provisoren der Geestelijke goederen*, wordende benevens de andere Geestelijke goederen, door eenen (n) Rentmeester uit het Collegie der Gemeentslieden bestierd, die van zijne administratie jaarlijks rekening doet aan Heeren-Burgemeesteren en Rekenmeesteren, zoo uit den Raad, als uit de Gemeente.

In het begin der Geloofs-hervorming was, onder begunstiging van *Willem van Heuckelom* en andere Leden der Regeering, de Kerk van dit Convent den 29 Augusti 1566 aan den Hervormden toegestaan. De Hervormden hadden, reeds te voren, eerst heimelijk in bijzondere huizen, daar na in het open veld op het *Joden Kerkhof*, aan den *Kop*, en *Weissenburg*, en vervolgens op het *Valk-hof*, het prediken begonnen. Een gewezen Monich *Ludovicus Ornaeus* leerde aldaar de meenigte, die dagelijks talrijker wierdt, op eenen stoel, hem nagedragen. Dan in de maand September 1566 wierdt de bijeenkomst der Hervormden

(n) Raadl. 23 Aug. 1592. 25 Novemb. 1646.

den (o) door een oproer gestoord. De Stads Banier kwam op de Markt, de Knods op de Straaten; de Predikstoel wierdt uit *St. Jans Kerk* gehaald, met vuiligheden bezmeerd, en, na aan den blaauwen steen met roeden te zijn gegeesfeld, nevens den hoed van *Ornaeus*, die het, na twee dagen en eenen nacht in een lakenkist verborgen te zijn geweest, gelukkiglijk ontkomen was, in het openbaar verbrand. Maar zoo dra de rust hersteld was, wierdt ze andermaal, den 21 Octob. 1566, aan den Her-
vormden ingeruimd, en bij Verdrag den 27 Februarii 1579 bevestigd. Dan in den jaare 1650 vondt de Magistraat goed *St. Jans Kerk* (p) te doen afbreeken; de plaats, waar

(o) Guedesdagb, 20 *Septemb.* 1566. Brieyen van de Hertoginne van Parma, Opper-Landyogdes der Nederlanden, en van *Carel van Briemeu*, Graaf van Megen, Stadhouder over Gelderland; van den 20 *Julii*, 10, 11, 13, 26, 28, 30 *Aug.* 10 *Octob.* enz. 1566. op het Raadhuis alhier berustende. *Stukken voor de Vaderlandsche Historie uit de Verzameling van den Heere G. van HASSELT I D. No 38. 52. 144.*

(p) Het afbreeken en verkoopen van *St. Jans Kerk* is

waar op dezelve stond, met een gedeelte van het Kerkhof, tot eene (q) Markt te schikken, en den afbraak openlijk te verkoopen; voorts het Convent in den jaare 1656, bij de inwijginge der Quartierlijke Academie, te verordenen ten dienste der *Hooge School*, tot het houden der plechtige openlijke redenvoeringen, *promotien*, *disputatien* enz.; gelijk uit een opschrift boven den ingang alnoch kan worden gezien. Na het verval der Academie wierdt het groot *Auditorium* in den jaare 1686 aan de *Vlug-*
is door den Commandeur van Merveldt bijgebracht als de reden, waarom hij, onaan gezien alle vlijd en moeite, zo door hem zelys, als door anderen, bij het Hof van Rome aangewend, het Pauselijke consent en ratificatie van het Contract, den 18 Mai 1700 ingegaan, niet had kunnen verkrijgen. Zijn Heiligheid niet gewoon zijnde approbatie en consent te verleenen, wanneer een Kerk is afgebroken, en de plaats geschikt *ad proprios et profanos usus*; Volgens *brieven uit Rome*, door den *Commandeur aan de Magistraat overgegeeven*.

(q) Raad. 15 Mai 1653. Rekening van den Rentmeester van St. Jans goederen over 1651, en volgende jaaren.

Vlugtelingen uit Frankrijk tot oefening van den Godsdienst vergund (r), Men verbeterde het Auditorium in den jaare 1701 tot eene Kerk, en liet het ten gebruike over aan de (s) *Walsche* Gereformeerde Gemeente, aan welke, te vooren, de Kerk der (t) *Regulieren* was verleend geweest, terwijl een gedeelte van het *Hospital* met het *Huis des Commandeurs* bleef verstreken tot eene wooning voor een of twee Predikanten van de *Nederduitsche* Gereformeerde Gemeente, zijnde het overig gedeelte van het Kerkhof uitgedaan aan (v) de bewooneren der nabuurige huizen tot bleekvelden, tuinen enz. tegens betaling van zekere recognitionen.

De Kerk, die in den jaare 1777 met een nieuw Orgel is voorzien, wordt tegenwoordig bediend door éénen Predikant, die met

(r) Raadf. 7. April 1686.

(s) — 9 Novemb. 1701.

(t) — 3 Junii 1674. 25 April 1688.

30 April 1690.

(v) — 18 Mai 1638. 6 Mai 1671.

14 Sept. 1746.

met twee Ouderlingen uit de Magistraat, en twee uit de Gemeente, benevens éenen Boekhouder en vier Diakenen den Kerkenraad uitmaaken. Na het openvallen van de Predikantsplaats verkrijgt de Kerkenraad van de Magistraat verlof om die te mogen vervullen, (u) recommanderende de Magistraat alsdan eenen Predikant of Proponent, welken ze tot de bekleedinge van dit Ampt bekwaam acht. De verkiezing der Ouderlingen en Diakenen geschiedt, van jaar tot jaar, drie weeken (w) voor Paaschen. De verkooren Ouderlingen blijven ieder twee jaaren in bedieninge. De Boekhouder wordt uit de Diakenen, of uit de Gemeente, geëligeerd, tot eenen dienst van twee achtereenvolgende jaaren, wanneer afgaande tot Ouderling mag verkooren worden. De Diakenen worden meede uit de Gemeente benoemd, en zijn ieder (x) verplicht te fungeren den tijd van

ge-

(u) Raads. 2 Januarii 1723, 4 April 1727,

1 Mai 1776. 5 Decemb. 1792. 30 Januarii 1793.

(w) — 10 Decemb. 1732.

(x) — 3 April 1737.

gelijke twee jaaren , wanneer van den dienst afgaan , ten waare een derzelve tot Boekhouder mogte worden aangesteld , kunnende de geene , welke als Diakenen gediend , en een jaar stil gezeten hebben , wederom tot Diakenen beroepen worden.

*Het gewezen Convent en Kerk
Marienburg.*

Onder de Cloosters der Jongvrouwen was het oudste , aanzienlijkste (a) en rijkste het Convent *Marienberg* of *Marienburg* , aan *Maria Magdalena* toegewijd. De nette tijd der stichting is onzeker : Waarschijnlijk tusfchen de jaaren 1190 en (b) 1230 , buiten

(a) Al van ouds behoorden de Thienden , en de twee *Bouwhoven* te Oosterhold , tot de goederen van dit Clooster.

(b) Volgens het bericht van BERCHEMIUS , in zijne onuitgegeevene Chronijk , zouden de Conventualen zijn geweest van de Orde der *Poenitenten* , en naderhand

ren de muuren der Stad aan de Zuid-oostkant, binnen welke het zelve in den jaare 1467 bij de uitlegging der Stad getrokken is. In Charters van de jaaren 1271, 1277 en 1280 worden de Conventualen genoemd *albae Dominae*; en *Canonicae Regulares Sti. Augustini*: Zij stonden onmiddelijk onder het Kerkelijk Rechtsgebied van den Aartsbischop van Keulen; volgens brieven van den Aartsbischop *Cunradus* van den jaare 1248: Ten tijde van *Reinald* den I, Graaf van Gelre, wierden ze gelast den Abt van Marienwaerd voor Opziener te erkennen. Na de oprichting der nieuwe Bisdommen in Nederland geraakte Marienburg onder den Geestelijken Rechtsdwang van den Bischop van Roermonde, en Bischop *Willem van der Lindt* hervormde en vereenigde het zelve met het Klooster van *St. Agnes*. Bij de beroerten om den Godsdienst wierden deszelvs goederen ten behoeve van de Stad

hand van de *Praemonstreiter* Orde. Doch ik gis, dat dit zijn verhaal betrekkelijk gemaakt zal moeten worden tot het Clooster der *Nonnen*.

Stad (c) geconfisqueert, en aan de Priorinne en Conventualen, alleenlijk gedurende haar leven, een jaarlijks (d) onderhoud toegelegd. Eenige huizen en een gedeelte van het Kerkhof wierden vervolgens geschikt (e) tot een Stads-Doelen; een ander gedeelte aan bijzondere personen tot het aanleggen van tuinen enz. (f) vergund; het Klooster bekwaam gemaakt, tot een Munthuis, en tot eene wooning voor den Muntmeester en Muntgezellen der Stads Rijksmunt; zijnde, na het stilstaan der Munt, met de bijgelegene huizen en schuuren opentlijk (g) verkocht. Na de bemagtiging van de Stad door de Fransche wapenen in den jaare 1672 besloot men de Kerk en Capel naar de Roomsche wijze te doen

(c) Raadf. 14 Sept. 1580. 6 Junii enz. 1592.

(d) ——— 28 Januarii 1601.

(e) ——— 16 Octob. 1639.

(f) ——— 27 Maart 1633. 25 April 1660.

30 Mai 1677. 14 Julii 1680.

18 Junii 1684.

(g) 19 Januarii 1731. 7 Decemb. 1748.

29 Januarii 1749.

doen herstellen. Sedert is de Kerk doot de Bezettinge (*h*) tot een 's Lands-turffschuur gebruikt; daar na bij de (*i*) Stad te rug genomen; en eindelijk is besloten de Kerk en Capel, als tot geen en dienst gebruikt wordende, te doen veranderen in eene (*k*) Stads Musicq-zaal. De Kerk hadt in het midden een klein spits Torentje, 't welk, bouwvallig zijnde, in den jaare 1742 is afgebroken.

*De Grootte Kerk der Nederduitfche
Gereformeerde Gemeente.*

Wanneer PAUS INNOCENTIUS de IV Keifer FREDRIK den II in den ban gedaan, en van het Rijk vervallen verklaard hadt, en *Willem de II*, Graaf van Holland, door toedoen van den Paus tot Roomsche-Koning ver-

(*h*) Raadf. 31 *Octob.* 1742.

(*i*) ——— 5 *Octob.* 1748.

(*k*) 27 *Decemb.* 1781.

verkooren, de Rijkstad Nijmegen aan *Otto* den III, Grave van Gelre, hadt verpand, verleende de Roomsche Koning *Willem* tot het stichten deezer Hoofdkerk een stuk gronds, *Hundisburg* genoemd, 's Keisers eigendom, op den laatsten heuvel in het midden der Stad gelegen. *Cunradus*, Aartsbisshop van Keulen, onder wiens Kerkelijk Rechtsgebied de Gemeente alhier behoorde, hadt in den jaare 1249 vrijheid vergund tot het afbreken der oude Kerspelkerk, welke, tot dien tijd toe, buiten de muuren der Stadt hadt gestaan, en het overbrengen van dezelve op eene andere gevoegzaamer plaats binnen de Stad. Hier in hadt meede bewilligd het Capittel der Apostelkerk te Keulen, als van ouds het recht van Patronaatschap over deze Kerk geoeffend hebbende. Men begon de grondslagen in den jaare 1254. In het jaar 1258 was het vak van het Choor voltooid, en wanneer het middenvak, en het vak ten westen, met de verwelfzels en de bijdaken waren gebouwd, wijdde *Albertus Magnus*, Bisshop van Regensburg, op den 7 September 1273, de Kerk in, ter eere van *Stephania*.

phanus, eersten Martelaar, Beschermheilig der Stad. Sedert zijn nog eenige gedeel- tens aan de Kerk gesticht omtrent de jaaren 1390, 1405, 1426, 1429, en 1456. Aanzienlijke sommen wierden daar toe besteed door *Henrik van Steenberghen*, Proost van Oude Munster te Utrecht; ook door *Adolphus van Bomell*, Rector der Kerk, en door deszelvs opvolger *Henricus Collart*. Deeze *Parochiale* Kerk wierdt in den jaare 1461, met bewilliging van Paus PIUS den II, verheven tot eene *Collegiale*, en daar in opgericht een *Capittel*, bestaande uit *Deken en Canoniken*. In volgende jaaren verkreeg het Capittel veelerlei voorrechten, waardigheden en goederen; Tusschen den *Proost Deken en Canoniken van de Kerk der heilige Apostelen te Keulen*, als *Patronen*, en *Deken en Canoniken van St. Stephenskerk* wierdt in den jaare 1480 overdragen, dat de Proost en Deken van het Capittel der Apostelkerk, in kerkelijke Vergaderingen te Nijmegen verschijnende, zouden zitten voor den Deken van het Capittel van St. Stephenskerk, en op gelijken rang de Canoniken van het Capittel der Apostelkerk voor de Canoniken

ken van het Capittel van St. Stephenskerk : Voorts, dat in de kerkelijke bijeenkomsten in de Apostelkerk te Keulen de Deken van het Capittel van St. Stephenskerk naast den Deken van het Capittel der Apostelkerk, en de Canoniken van het Capittel van St. Stephenskerk insgelijks ieder naast een Canonik van het Capittel der Apostelkerk plaats zouden neemen. Bij de verheffing der Kerk tot eene *Collegiale* was dezelve voorzien van dertig Altaaren, en negen en twintig Vicariaten, waar van'er negentien stonden ter collatie van den Rector, en de overige ter begeefing van verscheide waereldlijke en Geestelijke personen *jure patronatus*; En volgens eene lijst der Geestelijke beneficien van den jaare 1561 stonden de Canoniksdijen of Praebenden der Canoniken, over de andere maand met het Capittel, ter begeefing van den Koning van Hispanien als Hertog van Gelre. Zoo dra de Stad in het Verbond der Unie van Utrecht in den jaare 1579 getreden was, begon deeze Kerk ten dienste der Hervormden gebruikt te worden; de goederen van het Capittel wierden in den jaare 1580 ge-

geinventarifeert: Doch, daar de Stad in het jaar 1585 aan de zijde van den afgezworen Hertog, den Koning van Spannen, wierdt gebragt, bleef de Kerk aan het Capittel, tot dat in den jaare 1591 de Stad wierdt gereduceert aan de zijde der Staten, wanneer men de Kerk, in het einde van dat jaar, dien van den hervormden Godsdienst wederom inruimde. Het Capittel wierdt vernietigd; de goederen ten behoeve van de Stad (a) aangeslagen; het zilvervaatwerk (b) naar Amsterdam verzonden en verkocht; de (c) Beelden der Heiligen, met pikkransen versierd, opentlijk op de Markt verbrand, enz. Maar in den jaare 1672, toen de Stad door de heirmagt van LODEWYK den XIV was ingenomen, wierdt de Kerk

(a) Onder deeze waren de *Thienden te Hees*, de *Haterische Thienden* voor de helfte; het derde deel van de *Thienden te Beuninghen*; de *Vicarie-Thiend*, en de *smalle Thienden* aldaar; een vierde gedeelte in het *veer over de Waal* met den uitgang van dertig malder haver, enz.

(b) Raadsign. 6, 7 Junii, 19, 31 Julii 1592.

(c) Bij de beeldstorming in den jaare 1566 waren reeds veele beelden verbrijzeld.

Kerk naar de Roomfche wijze herfteld, en door den Cardinaal *de Bouillon*, Broederszoon van den Hertog *de Turenne*, Marfchalk, Generaal van 's Konings Leger, op nieuw ingewijd. Hij deedt op het hoog Altaar onder het Wapenfchild van Vrankrijk ftellen het opfchrift *Regi triumphanti*.

De Kerk is van eene aanzienlijke hoogte en ruimen omtrek; en, al van ouds, voor een proefftuk der bouwkunde gehouden, rustende op vijf en dertig groote pilaaren, zeer voortreffelijk naar de kunst gewerkt. In het Choor ziet men het verheven Graf van *Anna Catharina*, dochter van *Carel van Valois*, Hertog van Bourbon, Gemaalinne van Hertog *Adolph*, en moeder van Hertog *Carel*, den 21 Mai 1469 te Nijmegen overleden, welke naar het leven in het koper op de Grafftede is uitgefneeden; zijnde rondom omvangen met beeldtenifen der twaalf Apostelen, en haare zestien Stamwapens. Deeze Graftombe was gemaakt door (d)

Wil-

(d) Blijkelyk uit de Quitancie van *Eesken*, zijne huisvrouw, van den jaare 1512, in de Iade N. aan de Provinciale Rekenkamer berustende.

Willelm Loemansz van Keulen. Wanneer dezelve in den jaare 1739 wierdt geopend, bevondt men daar in dit opschrift: *Anno Domini 1469 die Lunae 22 mensis Maji obiit illustris Anna Catharina de Bourbon, Duxissa Gelriae et Juliae, Comitissaque Zutphaniae, cujus anima sancta requiescat in pace. Amen.* De Consistorie-kamer is aan de zuidzijde van het Choor, en ten noorden der Kerk de *Blok*, een vertrekje rondom in zwaare muuren, waar in de (e) oorspronglijke Privilegien der Stad, bij Keiseren en Roomsckoningen enz. gegeven, bewaard worden, 't welk in vorige tijden, zelfs noch in het begin van deeze eeuw, niet mogt geopend worden dan met veel geheimenisse, wanneer bevorens de wacht-hebbende Hopmanschap de Kerk van binnen hadde bezet, en de overige Hopmanschap-

(e) Bij de laatste opening van den *Blok* heb ik zelf alle deeze Privilegien, hoewel zeer moeilijk te leezen, afgeschreven, en, ten dienste mijner Medeburgen, door den druk gemeen gemaakt onder den titel van *Handvesten van Nijmegen*, en *Vervolg der Handvesten*, met vertaaling van de Latijnsche in het Nederduitsch.

schappen voor de Kerk, en op de Markt, (f) onder de wapenen waren. Tegenwoordig is die geheimhouding overtollig, en de opening geschiedt met minder omflag, ten overstaan van (g) de twee tijdelijke Heeren Burgemeesteren en Gecommitteerden uit den Raad benevens den Raadsecretaris, mitsgaders in bijwezen van den Woordhouder en Gecommitteerde Gemeentslieden, onder welke beide Collegien de (h) sleutelen van den Blok, naar inhoud van verscheide Raadsresolutien, zijn verdeeld. Het Orgel is geplaatst in het Westervak der Kerk tegens over het Choor. Het zelve was in het jaar 1601 vernieuwd, en door een kanonkogel bij de Fransche belegeringe in 1672 beschadigd zijnde, in 1682 merkelyk (i) verbeterd. In het jaar 1774 wierdt

(f) Raadsign. 2, 14 Aug. 1689. 22 Julii 1702.
16 Mai 1703.

(g) ——— 17 Decemb. 1766.

(h) ——— 1 Maart 1592. 28 Januarii 1603.
19 Aug. 1620. 9 Febr. 1625. 21 Aug.
1689.

(i) ——— 10, 15 Julii 1672. 16 Aug. 1682.

het afgebroken , en een geheel nieuw Or-
 gel in dezelve plaats (*k*) gesteld, kunstig
 gemaakt door *Lodewijk Koning*, Orgelmaker
 te Keulen , en rustende op agt Dorische
 columnen van zwart marmer. In de Kerk
 hangen verscheide groote en kleine kopere
 kaarskroonen , door de Ampten en Gilden
 in den jaare 1645 aan de Kerk (*l*) geschon-
 ken. Een nieuw Gestoelte voor de Leden
 van de Magistraat , Richter, Sijndicus en
 Secretarien wierdt gemaakt (*m*) in den jaare
 1644 , wanneer het Magistraats oude Ge-
 stoelte , (*n*) 't welk in den jaare 1600 ver-
 vaardigd was , wierdt geschikt ten behoeve
 van de Edellieden , binnen en buiten de
 Stad gezeten. Doch naderhand (*o*) vondt
 men goed , dat in het Magistraats Gestoe-
 lte , onder den openbaaren Godsdienst, ook

(*k*) Raadsign. 11 Sept. 1776.

(*l*) ——— 9 Julii 1645. 18 Maart 1685.

(*m*) ——— 11 Oct. 1643. 17 Oct. 29 Novemb.
 26 Decemb. 1644.

(*n*) ——— 22 April 1600. 6 Januarii 1669.

(*o*) ——— 26 Oct. 1746. 6 Novemb. 1748.

zouden mogen plaats neemen die geene, welke binnen deezen Staat werkelijk Leden zijn van de hooge regeering, van de hooge Collegien van Justitie en Financie in dezelve, en van de Steden binnen deezen Staat, en resfort van dien, met derzelve Secretarissen, wanneer bij Commissie, of bij ander toeval, zich binnen deeze Stad mogten bevinden: Ook hooge militaire personen, in rang boven Collonel wezende; en verder niemand, dan bij Raadsresolutie daar toe specialijk gequalificeert; zijnde in den jaare 1771 voor de Heeren Ordinaris (p) Gedeputeerden en derzelve Secretaris een nieuw Gestoelte verleend. De Predikstoel wierdt in den jaare 1647, het Doophek in den jaare 1652 (q) gemaakt, en beide aartig met veel lofwerk, in hout gesneden, versierd. Voormaals plagt de Kerk met fraai beschilderde glazen voorzien te zijn, doch deeze hebben door verscheide toevallen zeer veel geleden.

Met het bouwen van den Toren wierdt
in

(p) Raadsign. 1 Mai 1771.

(q) ——— 17 Febr. 1647. 7 Januarii 1652.

in het jaar 1284, door toedoen van *Lambertus Friso*, Rector der Kerk, een begin gemaakt. De Toren was met een hoog spits opgetrokken; Hij geraakte, op den 27 November 1429, door onvoorzichtigheid des Torenwachters, omtrent den middag, bij heldere lucht, in brand: en wierdt (r) binnen weinige uren tot op het steenwerk verteerd. Er smolten zeven klokken, van welken eene geluidshalven haars gelijken niet hadt. Terstond lag men de hand aan de herbouwinge, en binnen den tijd van anderhalf jaar was de Toren schooner en hooger, dan te voren, opgebouwd, en met nieuwe luiklokken voorzien: Maar op den 21 Mai 1566, des morgens ten vier uren, wierdt (s) dezelve door een bliksemstraal, verzeld met eenen zwaaren donderslag, in het spits getroffen, waar door hij binnen weinig tijds tot op den buitenromp afbrandde, en de Kerk merkelyk beschadigd wierdt. Noch in dat zelve jaar

(r) BERCHEMIUS in *zijne onuitgegeevene Chronijk*.

(s) Rekening van den Stads Rentmeester over 1566.

wierdt het besluit genomen tot de herbouwing, en ook dadelijk werkftellig gemaakt, zijnde de Toren met een doorluchtig spits, twee sierlijke omgangen, zwaare luiklokken, kunstig uurwerk en klokkenfpiel, omtrent in dien staat gefield, waar in men denzelven tegenwoordig ziet. Het klokkenfpiel was in het jaar 1663, na dat de Toren te voren was verfterkt, met verfcheide klokken (t) vermeerderd: maar in den jaare 1738 wierdt een nieuw gegoten wel-luidend fpielwerk, door *Jean Baptist le Vache*, klokkengieter te Luik, begonnen, en voltooid door *Pieter en Matthias van de Geijn*, klokkengieten te Leuven, in de lantaarn van den Toren (v) geplaatst. De bezorging en het bewind over het gebouw der Kerk en kerkgoederen staat aan een (u) Kerkmeester uit den Raad, en twee uit het Collegie der Gemeentslieden.

De Kerk wordt, met die der Predik-
Broe-

(t) Raadf. 9 April, 28 Julii 1634. 26 Septemb. 1663.

(v) ——— 18 Junii 1732. 9 Mai 1734.
19 Septemb., 15 Octob. 1738.

(u) ——— 6 April 1580.

Broederen of Kleine Kerk, door (w) vijf Predikanten bediend. Eene Predikants bedieninge openvallende wordt handopening tot het doen van een nieuw beroep van de Magistraat verzocht: Deeze bekomen, en in den tijdelijken Kerkenraad ingebragt zijnde, gaat dezelve, bestaande uit de Predikanten, (x) vijf Ouderlingen Leden van de Magistraat, vijf Ouderlingen uit de Burgerije, en agt (ij) Diakenen, benevens den

Boek-

(w) Na de hervorming door drie Predikanten: doch in den jaare 1629 wierdt *Abrahamus Tilenius* tot vierden; en in 1736 mijn Vader *Gisbertus in de Betouw* tot vijfden Predikant beroepen. Raadf. 2 October 1629, 5, 14, 21 Decemb. 1736.

(x) Raadf. 4 Decemb. 1748. 17 Junii 1772.

(ij) De Diakenen hadden voormaals in het beroepen van Predikanten geen stem, zijnde voor het eerst den 29 Januarii 1703 daar toe geadmitteert. Den 18 Januarii 1730 wierdt goedgevonden de behandeling der kerkelijke zaaken wederom te brengen in dien staat, waar in dezelve sedert de hervorming tot den jaare 1702 geweest waren: Dan den 11 Decemb. 1747 wierdt die resolutie vernietigd, en aan de Diakenen de stem in het beroep van Predikanten op nieuw geconcedeerd. Raadf. 29 Januarii 1703. 18 Januarii 1730. 8 Novemb. 1746. 11 Decemb. 1747.

Boekhouder en Scriba-Boekhouder, welke laatste echter geen concluderende stem heeft, over tot de benoeming van een twaalftal, vervolgens tot een zestal, daarna tot een drietal, op welk drietal voor de verkiezinge, en naderhand op het dadelijk gedaane beroep, de goedkeuring van de Magiftraat verzocht en vereischt wordt. De verkooren Predikant goedgekeurd zijnde wordt der Gemeente drie achtereenvolgende Zondagen voorgedragen, waar na hij, indien 'er niets op zijn gedrag en leer te zeggen valt, in den dienst bevestigd wordt. De vijf Predikanten behooren onder de Clasfis van Nijmegen, en hebben in alle Clasficale Vergaderingen (*) den voorrang in de zitplaatsen. De Ouderlingen blijven twee jaaren in bedieninge, waar na dezelve twee jaaren moeten stil gezeten hebben, eer zij wederom verkieslijk zijn. Jaarlijks gaat de helft af, wordende als dan de openvallende plaatsen door den Kerkenraad bij meerderheid van stemmen vervuld.

De

(*) Raadf. 31 Aug. 1703. 15 April, 8 Sept.

1711. 30 April, 1 Mai 1737.

De tijdelijke Boekhouder en *Scriba*-Boekhouder dienen, ieder, een jaar, wordende van jaar tot jaar respectieve in die qualiteiten verkooren; De Diakenen zijn twee diensten, ieder van twee achtereenvolgende jaaren, onderworpen.

*De Kleine Kerk der Nederduitſche
Gereformeerde Gemeente.*

In de maand Junii des jaars 1293 zijn de *Predikheeren* of *Dominicanen*, wier Orde in den jaare 1216 door *Dominicus*, eenen Spaanschen Monich, was ingesteld om tegens de ketterijen te prediken, op aanhouden van *Margaretha*, Gemaalinne ven *Reinald* den I, Grave van Gelre, binnen deeze (a) Stad gekomen, aan welken eene Capel, die door *Thilman*, Zoon van *Werenbert*, Heer van *Ubbergen*, in het midden der Stad, omtrent den jaare 1280, was opgericht, wierdt

(a) BERCHEMIUS in zijne onuitgegeevene *Chronijk*.

wierdt ingeruimd. *Thilmans* Capel wierdt vervolgens afgebroken, en in eene Kerk en Clooster veranderd, zijnde omtrent den jaare 1375 geheel voltimmerd, ten deele uit vrijwillige giften der Godsdienstigen, ten deele door mildadigheid van Hertog *Willem* van Gelre en Gulik, wiens Gemaal-
inne Catharina van Beijeren, bij haare uiterste wille van den 3 Novemb. 1400, had verkoren in deze Kerk begraven te worden, hebbende, in dien gevalle, voor de ruste haarer ziele, en der zielen van alle afstervende Fursten en Furstinnen van Gelre en Gulik, eeuwige misfen gesticht ten voordeele der Predikheeren. Het Convent stond onder den Geestelijken Rechtsdwang van den Aartsbischop van Keulen, en wierdt omtrent het jaar 1430 merkelyk vergroot, en met verwelfzels voorzien door de aanhoudende zorge van *Hermannus van Schardeberch*, Prior van het Clooster. In het zelve wierdt in den jaare 1459, 1487, en 1548 een (b) generaal Capittel van de Orde der Dominicanen, en, na het eindigen van de
 zel-

(b) Rekening van den Stads Rentmeester over 1548.

zelve, een Provinciaal Capittel (c) gehouden. Ingevolge het Verdrag, tusfchen de Roomfchen en Gereformeerden in het ftuk van den Godsdienst, den 27 Februarii 1579 gemaakt, moesten de Predikheeren de Kerk aan den Hervormden inruimen, en het Clooster wierdt (d) tot wooningen voor Predikanten verordent: Doch wanneer de Stad naderhand in den jaare 1585, bij de omwenteling, de zijde van den afgezworen Hertog verkoos, namen zij de Kerk en het Clooster wederom in, maar wierden in den jaare 1591, bij de reductie van de Stad aan de Staatsche zijde, andermaal daar uitgedreven, en de goederen van Stads wegen angeflagen. De Predikheeren vluchteten toen haare rekeningen, legerboeken, dagregisters, en andere Charters naar Calcar, welke men van daar niet heeft kunnen wederom (e) magtig worden. In den jaare

(c) De Landelijke bijeenkomsten van Ridderschap en Steden wierden oudstijds in dit Clooster gehouden. Ook vergaderde alhier de Gemeente der Stad, en ontzette den geheelen Raad op den 6 Maart 1585.

(d) Raadsign. 27 Febr. 1579. (e) 11 Nov. 1607.

jaare 1595 wierden de Kerk en het Clooster hersteld (*f*) tot de oeffening van den hervormden Godsdienst, en, ten dien einde vindt men goed eenige erven en huizen des Cloosters te verkoopen.

De Kerk is een langwerpig gebouw, in het midden voorzien van een spits Torentje. In het jaar 1672 stortte een groot gedeelte des gewelfs van het Choor in, 't welk bij de belegeringe der Stad door het invallen van een bombe geborsten was. Drie of vier personen wierden toen verpletterd, en etlijke gekwetst. Men besloot in den jaare 1683 het geheel gewelfzel van de Kerk te doen inslaan, om daar door de gedreigde ongelukken voor te komen. In het jaar 1725 is de Kerk voorzien van een (*h*) Orgel, en in den jaare 1755 van een nieuw Gestoelte voor de Leden van de (*i*) Magistraat en Secretarissen, in het welk, onder den openbaaren Godsdienst, ook mogen
plaats

(*f*) Raadf. 16 *Aug.* 1595. 7 *Novemb.* 1628.

(*g*) — 9 *Maart*, 11 *April* 1683.

(*h*) Raadf. 15 *Maart*, 25 *Julii* 1725.

(*i*) — 22 *Januarii* 1755.

plaats neemen de Leden van de Ridder-
schap, en der verdere hooge regeering,
enz. bij Resolutien van den 26 Oct. 1746,
en 6 Novemb. 1748 daar toe gequalificeerd.

*Het gewezen Convent en Kerk der Regulie-
ren, thans het Oude Borgeren-Gasthuis.*

De Kerk en het Convent der Regulie-
ren is met de huizen, daar onder eertijds
gehoord hebbende, gelegen aan de zuid-
zijde der Stad. De Geestelijken van dit
Clooster worden in de oudste Charters ge-
noemd *Canonici Regulares beatae Catharinae
Virginis Sancti Augustini*. De stichting van
het zelve is onzeker, immers uit de stuk-
ken, die voor handen zijn, niet op te ma-
ken. Doch 't was al in het jaar 1340 in
wezen, en schijnt, (a) niet lang voor dien
tijd, gebouwd te zijn. Naderhand is het
vergroot en verrijkt, hebbende behoord
onder het Kerkelijk Rechtsgebied van den
Aarts-

(a) Zie mijne *Annal. Noviomag.* pag. 80.

Aartsbisfchop van Keulen , en vervolgens van den Bisfchop van Roermonde. In het jaar 1580 wierden de goederen van dit Convent (*b*) geïnventarifeert , en een Rentmeester aangefield , die fijn woonplaats hadt in het Clooster ; doch in den jaare 1591 zijn dezelve van Stadswegen (*c*) aanvaard. De Magiftraat aanvaardde ter zelve tijd de goederen van de twee Gasthuizen , te wecten van *St. Nicolaas* en van *St. Jacob* , en vindt teffens goed , dat die twee Godshuizen zouden worden geconfolideerd , en van de goederen en inkomsten , daar toe fpecterende , (*d*) ééne *masfa* gemaakt , voorts dat der beiden familien en Armen in het *Clooster der Regulieren* gelegd zouden worden , zo dat de erectie van het *Oude Mannen- en Vrouwenhuis* in het Clooster der
Re-

(*b*) Raadf. 19 *Octob.* 27 *Novemb* 1580.
23 *Junii* 1583.

(*c*) — 1 en 4 *Febr.* 1592.

(*d*) 1 *Maart* , 24 *Mai* , 6 *Junii* , 16 *Julii* , 17
Oct. 1592. 23 *Januarii* 1607. 22 *Nov.*
1642. 7 *Aug.* 1644. 27 *Decemb* 1737.
Rekening van de goederen van *St. Nicolaas* en *St. Jacobs Gasthuis* over 1599.

Regulieren kan gerekend worden van den
24 Mai 1592.

Her tegenwoordig Gasthuis, 't welk is
vernieuwd in den jaare 1645, is een schoon,
groot en sterk huis, voorzien met eenen
voorhof bij deszelvs ingang, en van ach-
teren met eenen grooten tuin. Over dit
Gasthuis wierden, behalven de (e) Huis-
meesters, vier Proviforen uit den Raad
aangesteld, welke voor hun leven dienden,
en in welker plaatzen, bij afsterven, we-
derom nieuwe uit den (f) Raad wierden
gesurrogeerd: In de eerste zestig jaaren na
de erectie vindt men geene anderen, dan
Leden van de Magistraat, over dit Huis
tot Proviforen benoemd; zijnde, voor het
eerst, den 22 Novemb. 1642 (g) vier Le-
den uit de Burgerije geëligeerd, en na den
jaare 1672 de electie *promiscue* geschied.

Reeds

(e) Raadf. 13 en 16 Mai 1670.

(f) Stads rekening over 1596 fol. 112 verso, 113.
verso, 114 recto et verso. Raadf. 12 Aug.
1632.

(g) ————— over 1654 fol. 123. over 1699
fol. 5. Raadf. 15 April 1668. 5 Januarij
1681.

Reeds te voren, in den jaare 1640, waren de huisvrouwen der Proviforen tot (h) Buitenmoeders, zonder eenige voorgaande nominatie, aangesteld. Tegenswoordig staat dit Godshuis onder het bestier van (i) agt Proviforen Regenten en zes Regentesfen, die uit de aanzienlijkste Burgers en Leden der Regeeringe, na voorgaande nominatie van een dubbeld getal, bij de Magistraat verkooren worden. Om de goede orde in het Huis te behouden is den 21 December 1681 een Reglement of Ordonnantie door de Proviforen beraamd, en door de Magistraat geapprobeerd, en bij het arresteren van dit Reglement wordt de naam (k) van *Oude Borgeren-Gasthuis* in de Raadsignaten der Stad het allereerst gevonden. Ten tijde der erectie wierden niet alleen ongetrouwde Burgeren, den ouderdom van zestig jaaren bereikt hebbende, maar ook andere behoeftige, getrouwde en ongetrouwde, Burgen

(h) Raadf. 13 Maart 1640, 20, 27 Januarii 1641.
27 Septemb. 1644. 27 Decemb. 1737.

(i) ——— 2 Mai 1668.

(k) ——— 21 Decemb. 1681.

ren en Vreemden, gezonde en kranke, voor minder en meerder tijd, naar bevind van zaaken, in het zelve verpleegd, zoo nochtans, dat het geene door hun bij overlijden wierdt nagelaten, ten voordeele van het Godshuis (*l*) moeste blijven. De jaarlijksche rekeningen wierden afgehoord en gesloten bij Gecommitteerden (*m*) uit den Raad, daar toe succesfelijk benoemd. In den jaare 1739 wierdt vastgesteld, dat in het Huis, als Commensalen of Dischgenooten, alleen geadmitteerd en verpleegd zouden worden ongetrouwde behoeflige Burgers, Mannen en Vrouwen, bereikt hebbende (*n*) den ouderdom van drie en zestig jaaren. Geen plaats open zijnde, wordt een behoeflig Burger-Man of Vrouw, boven de zestig jaaren, inmiddels door een maandelijksch subsidie, onderhouden. Be-

(*l*) Raadf. 15 Junii 1597. 28 Aug. 1771.

(*m*) ——— 14 Julii 1581. 25 Julii 1593

23 April 1617. 24 Julii 1624.

17 Novemb. 1665.

(*n*) ——— 14 Aug. 30 Decemb. 1739.

hoeflige getrouwde Burgers, den ouderdom van zestig jaaren bereikt hebbende, worden meede gealimenteerd door een subsidie ter maand, te begrooten naar derzelver gelegenheid en armoede tot dien penning, dat daar van, zonder tot laste van anderen te koomen, kunnen subsisteeën: doch een van beiden stervende, wordt de overblijvende aanstonds in het Huis, wanneer 'er plaats is, en anderzins bij de eerstopenkomende plaats, ingenomen, wanneer het subsidie voor het vervolg ophoudt.

De Kerk, van welke het uurwerk in den jaare 1592 wierdt verbragt (o) naar de Windmolenpoort, heeft in het midden een spits klein Torentje. Dezelve is verscheide malen ten gebruike gegeven aan de (p) Walsche Gereformeerden; aan de Lutherschen wegens het groot Guarnisoen van die Gezinte; aan de Proviforen van het Borgeren-Gasthuis tot oeffening van den Godsdienst

voor

(o) Raadf. 4 *Julii* 1592.

(p) — 25 *April* 1668. 3 *Junii* 1674.
30 *April* 1690. 1 *Novemb.* 1703.
7 *Julij* 1734.

voor de oude lieden. In den jaare 1672 wierdt de Kerk naar de (q) Roomsche wijze toegesteld; Thans wordt ze gebruikt voor een Guarnisoens Kerk, wanneer Zwitzers, of zulke troepen in dienst van den Staat, die eenen eigen Predikant of Priester hebben, alhier guarnisoen houden.

De St. Nicolaas Gasthuiskerk; thans de Kerk der Lutherfche Gemeente.

De fundatie van de Kerk en het Gasthuis van St. Nicolaas, aan de groote straat gelegen hebbende, is onbekend; in de oude Charters wordt daar van niets gevonden. Dit Gasthuis was meer gegoed (a) dan St. Jacobs Gasthuis, en schijnt gesticht te zijn geweest tot verpleging van onvermogene Kranken; tot spijzing van Armen; tot herberging van nooddrufelige Vreemdelingen, en

(q) Raadf. 15 Febr. 1682.

(a) Guedesdagb. 4ta. post Magdalenae 1555.

en daar onder meede van Pelgrims, of Bedevaardgangers, en wat diergelijks meer mogte wezen, om alle die behoeftigen, voor meer of minder tijd, en zommigen voor hun leven, naar ieders toestand, te huisvesten, te verplegen en te verzorgen.

De Magistraat besloot in den jaare 1605 dit Godshuis met de Kerk (b) te verkoopen. Het Godshuis is thans geheel verdweenen, en tot bijzondere wooningen geappropriert. De Kerk is naderhand, in den jaare 1670, aan de Lutherschgezinden, om aldaar den Godsdienst naar de Augsburgsche confessie door éenen Predikant te oeffenen, onder zekere bepaalingen (c) vergund; zijnde thans met een Orgeltje versierd. Lang duurde het, eer men hier tot zulk eene vergunning konde besluiten, zelfs na de verandering der Regeering en Godsdienst. Voor en naar wierden der Lutheranen Conventiculen herhaaldelijk

(b) Raadsign. 13 Febr. 1605. 24 Januarii 1649.

(c) ——— 14 Novemb. 1670.

(d) ——— 10 Julii 1726.

lijk (e) verboden. Een geruimen tijd moesten zij den Godsdienst op zolders, hier en daar, in bijzondere huizen, gelijk als ter sluip, oeffenen. Een Lutersch Predikant, in den jaare 1637 vergadering gehouden hebbende, wierdt gelast uit de Stad te vertrekken. Een ander Predikant wierdt in den jaare 1655 de Stad ontzegt, met waarschouwing, dat hij, indien hij goedvondt wederom binnen de Stad te komen, door des Schouts Dienaars zoude worden uitgeleid. Ook wierdt een Proponent, onderstaan hebbende voor Luthersch-Gezinden te prediken, ernstelijk bestraft. In den jaare 1657 wierdt een Lutersch Predikant en een Voorlezer voor de Magistraat bescheiden, en gelast van prediken en voorlezen zich te onthouden; zijnde aan de Schoutsdienaars bevolen de Luthersche Vergaderingen te stooren, en de stoelen en banken weg te neemen. De Lutherschen echter, niet afgeschrikt, bleven Vergaderingen houden, en werden se-
dert, door voorspraak der Deensche, Bran-
den-

(e) Raadsign. 10 *Novemb.* 1637. 13 *Junii* 1655.
3 *Decemb.* 1656. 26 *Mai* 1657. 11 *Maart*
1660.

denburgfche, Brunswijksche en Lunenburgfche Gezanten, niet meer gemoeid; wordende tegenwoordig van een gedaene beroep eenes Predikants door den Kerkenraad aan de Magiftraat kennis gegeven, die alsdan den beroepen Leeraar (f) toeftaat zijn dienstwerk bij de Gemeente te verrichten.

Het verdweenen St. Jacobs Gasthuis; Clooster en Capel der Zwarte Zusteren.

De flichting van *St. Jacobs Gasthuis, Clooster en Capel der Zwarte Zusteren*, gelegen geweest aan de (a) Hefelftraat, is meede onzeker. Ook zijn 'er geene papieren overig, die van de Constitutie van dit Godshuis melden. Het fchijnt in oude tijden gediend te hebben tot fpijzing, genezing en verpleging, voor zekere tijd, van al-

(f) Raadfign. 21 Febr. 1690. 11 Decemb. 1696.
16 April 1710.

(a) Guedesdagb. *ata post palmarum* 1559.

allerlei arme Kranken, en daar onder zelfs van zulken, die door de pest besmet waren; wordende het zelve in het Protocol der Verponding fol. 81. uitdrukkelijk genoemd het *Gasthuis* of *Pesthuis*. De Capel en het Clooster, de woning van de (b) Zwarte Zusteren of Celliten, was een gedeelte van St. Jacobs Gasthuis, en het oppassen en behulpzaam zijn der zieken de profesie deezer Geestelijke Maagden. Het Gasthuis, het Clooster en de Capel zijn in den jaare 1591 vernietigd, en naderhand geschikt tot eene Glasblaserije, onder den naam van het *Glashuis*: doch alzo het glasblazen te niet liep, is dit Godshuis en Clooster wederom (c) aan de Stad gekomen, en benevens andere Geestelijke goederen, welker *corpora* binnen de Stad gesticht en gelegen waren, van tijd tot tijd bij gedeeltens door de Magistraat verkocht, blijkelyk uit de (d) Raadsignaten, Schepen-Protocollen, en die van Bezwaar.

Het

(b) Vergelyk mijne *Annal. Noviom.* pag. 81.

(c) Raadsf. 30 Septemb. 1674. 19 Januarii 1687.

(d) — 16 Maart 1712.

Het gewezen Convent en Kerk der Minderbroeders Observanten, nu's Lands Ammunitie-huis.

Na dat men aan den Paus hadt doen bliken, dat een Clooster van de Orde van *St. Franciscus*, naar de onderhouding van den strengen regel geheten *Observanten*, aan de Gemeente alhier aangenaam zoude wizen, zijn de *Fratres Minores de Observantia*, anders genoemd *Minderbroeders*, *Graauwe Monichen*, *Bedel-Monichen*, en *Barrevoeters*, binnen de Stad gekomen. Het Convent en de Kerk, omvangen met een groot Kerkhof, wierden gesticht in den jaare 1336, zijnde gelegen geweest aan het benedenste einde der Papengasse, en van vrijwillige giften en (a) aalmisfen zoodanig voorzien, dat de Conventualen daar van een rijkelijk bestaan hadden. Men vindt, dat een (b) Capittel van Franciscanen in den jaare 1549, 1553

(a) Raadsign. 4 Sept. 1583.

(b) Rekening van den Stads Rentmeester over 1549, 1553, en 1558.

1553 en 1558 in dit Convent gehouden is. Bij de verandering van den Godsdienst wierdt het onder de geincorporeerde Geestelijke goederen bij de Stad (c) aanvaard; de ledige erven, plaatzen en hoven verkocht; het Convent tot een oude Mannen-Gasthuis geschikt, en naderhand aan den Raad van State overgelaten om tot een 's Lands (d) *Ammunitie of Wapenhuis* gebruikt te worden; zijnde 't zelve thans een groot gebouw, waar in de Krijgs-voorraad geborgen wordt; de Commis zijn wooning heeft; en de Heeren, jaarlijks uit den Raad van State wordende gecommitteert tot het opneemen en nazien van 's Lands Fortificatien, gedurende hun verblijf, logeren. Het Kerkhof wordt in Pesttijd meede (e) tot het begraven der aan de Pest gestorvene gebruikt.

Het

(c) Raadfigh. 3 *Julii* 1580. 23 *Mai* 1581.

26, 28 *Januarii* 1603.

(d) ——— 17 *Mai* 1676. 16 *Mai* 1703.

(e) ——— 9 *Mai* 1636.

Het gewezen Convent en Kerk op den
Hesfenberg; thans het Armen-
Kinderen-Weeshuis.

Dit Jongvrouwen Convent, het tweede in rang en waardigheid, is in het jaar 1449 op den Hesfenberg, een heüvel aan het westeinde der Stad gelegen, gesticht. Volgens brieven van den Aartsbischop van Keulen van den jaare 1450, 1451 en 1452 waren de Conventualen van de derde Orde van *St. Franciscus*, bijgenaamd die van *Poenitentie*, en erkenden oudstijds den Aartsbischop voor hunnen Rechter in kerkelijke zaaken en geschillen.

De goederen van dit Clooster wierden met die der andere Geestelijke *Corpora* in den jaare 1580 geïnventariseerd, in 1591 van Stadswegen aanvaard, en een gedeelte van het zelve, in de vorige eeuw, (a) aan de Diakenen vergund om *houkinderen*, dat is, arme ouderlooze kinderen, of vreemde

(a) Raadsign. II April 1636. 2 Julii 1696.

de weezen, welkers Ouderen niet bekend waren, te verplegen; 't welk, in orde gebracht zijnde, aan daar toe aangestelde (b) Proviforen en Buitenmoeders wierdt overgegeeven met eene (c) Instructie of Ordonnantie van Fundatie. Dit (d) Armenkinderen Weeshuis is thans een schoon en groot gebouw, staande onder het bestier van agt Proviforen Regenten en ses Regentesfen, welke, naar voorgaande nominatie van een dubbeld getal, door de Magistraat worden aangesteld; zijnde het zelve tegenswoordig gefchikt tot opvoeding van arme ouderlooze kinderen, die van geene Burgeren gebooren zijn, en van vreemde weezen. Ook worden in het zelve onderhouden verlatene kinderen en bastarden, geene Ouderen hebbende, onder den naam van (e) *Vondelingen*. De Jongens mogen

in

(b) Raadsign. 9 Januarii 1639.

(c) ——— 13 Febr. 12 Sept. 1639. 30 Sept.
1640.

(d) ——— 2 Mai 1662.

(e) ——— 23 April 1651. 3 Aug. 1653.
8 Novemb. 1730.

in het Huis (f) niet verblijven boven den ouderdom van twee en twintig jaaren; noch de Meisjes boven dien van twintig; maar door lichaams gebrek buiten staat zijnde om de kost te winnen, worden zodanigen door Proviforen Regenten in het Huis gehouden, of anderzins van alimentatie verzorgd, tot den ouderdom van dertig jaaren. De Kerk van dit Convent is ten gebruike van het Genootschap ter bevordering van Handwerken en Fabrijken.

*Het verdweenen Clooster en Capel
Bethlehem.*

Dit Convent of Zusterenhuis is gesticht in de vijftiende eeuw door Margareet, Weduwe van Florentius van Meeckeren, op haren eigendommelijken grond aan den Hesenberg. Het getal der Geestelijke Maagden was bij de fundatie bepaald op (a) vier

(f) Raadfign. 20 Febr. 1737.

(a) Guedesd. *6ta post adscens. Dni.* 1558.

vier; maar *Catharina van Cleve*, Gemaalinne van Hertog *Arnold*, Hertoginne van Gelre en Gulik, begiftigde dit Zusterenhuis op St. Barberen avond des heiligen juffers 1463, ter eere Gods en tot zaligheid haarer ziele, met verscheide inkomsten, stellende het getal der Zusteren op zes, met begeerte, dat het zelve zoude genoemd worden het *Zusterhuis te Bethlehem*. Hertog *Adolph* vermeerderde op dingsdag post conversionis Pauli 1465 het getal tot zeven Zusteren met de eerwaardige Moeder Regentesse van het Huis; staande het zelve, gelijk de andere Conventen te Nijmegen, onder het Geestelijk Rechtsgebied des Aartsbischops van Keulen. In brieven van *PAULUS* den II, Paus van Rome, gegeven te Rome den . . . . Decemb. 1468, vind ik, dat aan *Henricus*, Abt van Clooster-Camp, het opzicht over dit Convent was toebetrouwd, en dat door *Robertus*, Aartsbischof van Keulen, in den jaare 1469 permissie was verleend tot het stichten van eene Capel. De Biegtvader der Maagden wierdt gemeenlijk door den Deken van het Capittel van St. Steven

aan-

aangesteld; en, sints de oprichting der nieuwe Bisdommen in Nederland, geraakte Bethlehem onder den Kerkelijke Rechtsdwang van den Bischoep van Roermonde. *Wilhelmus Lindanus* of *Willem van der Lindt*, Bischoep van Roermonde, hervormde het zelve in den jaare 1586 naar de regelen van den Oudvader *Augustinus*. Maar in den jaare 1591 wierden de goederen door de Stad aanvaard, en aan den Rentmeester des Convents Marienberg, Hesenberg en St. Agneten, meede bevoolen de (a) administratie van het Clooster Bethlehem.

Het verdweenen Convent en Kerk der Nonnen.

Het verlooren gaan der stichtingbrieven verbiedt iets zekers te bepalen aangaande de oprichting van dit Clooster. Bij brieven van den jaare 1275, alnoch oorspronkelijk op het Raadhuis voorhanden, wordt het zelve gezegd te zijn geweest van de
Prae-

(a) Raadf. 16 April 1617. 7 Septemb. 1636.

Praemonstreiter Orde. In opdragten van de jaaren 1340, 1390, 1415, 1496 enz. vind ik *Priorisfa et Moniales Conventus Noviomagensis Ordinis Praemonstratensis*; in anderen, *Conventuaal Juffrouwen en Zusteren des Convents der Praemonstreiter Orde binnen Nijmegen, genaamd Nonnen.* Dit Clooster was gelegen tusschen de Nonnenstraat en de Laagemarkt, uitkoomende in de Priemstraat. Het *Praitshof* bij de Rosengasse schijnt tot dit Clooster behoord te hebben, als een wooning van den *Praepositus et Provisor Monialium Conventus Nonnarum Ordinis Praemonstratensis*, waar van melding wordt gemaakt in brieven van de jaaren 1426 en 1461. Aan den Rector van St. Stevens-Kerk plagt de zorg voor dit Nonnen Clooster te zijn aanbevoolen. Waarschijnlijk heeft het zelve oudstijds den Abt van Marienwaard tot Opzichterkend, en, te voren, meede behoord onder het Kerkelijk Rechtsgebied des Aartsbischops van Keulen. Reeds in den jaare 1580 besloot de Magistraat de goederen der Nonnen (a) te

aan-

(a) Raadf. 5, 14, 28 Septemb. 14 Oct. 1580.

aanvaarden, en het Convent 'en Kerk met de Nonnenhoven aan de Nonnenplaats te verkoopen.

Het *gewezen-Begijnen-Clooster*, thans het *Borger-Kinderen-Weeshuis*.

Van den tijd der sifting van dit Clooster vindt men, onzes wetens, nergens eenige aantekening. Alleenlijk leest men, dat deeze Geestelijke Maagden haare Erven hebben afgeftaan tot een (a) Burgerkinderen-Weeshuis, gelegen in een straat, welke alnoch den naam van *Begijnengasfe* draagt. In het jaar 1560 zijn daar over vier (b) Proviforen benoemd, aan welken, op hun (c) verzoek, eene Ordonnantie of (d) Fun-

(a) Guedesdagsb. *atâ post circumcis. Dni 1558.*

(b) ——— *atâ post circumcis. Dni 1560.*
Raadf. 22 Aug. 1593.

(c) ——— *atâ post trium Regum 1560.*

(d) Raadf. 20, 27 Januarii 1641.

datie-brief wierdt meedegeedeeld; Buiten-Moeders zijn 'er in den jaare 1641 toegevoegd. Dit Huis, een groot gebouw, voorzien met bekwaame vertrekken, ruime plaats en tuin, staat tegenswoordig onder de bestiering van agt Proviforen Regenten, en ses Regentesfen, welke uit eene nominatie van een dubbeld getal door de Magistraat worden aangesteld. De Magistraat heeft in den jaare 1679 ten aanzien der Constitutie van het zelve goedgevonden, dat geene kinderen daar in zouden worden aangenomen, (e) dan welkers Ouderen, ten tijde van het afsterven, werkelijk Burgers en Inwooners deezer Stad zijn geweest; voorts dat aan kinderen, die goederen in het Huis gebragt hebben, haare ingebragte goederen zouden worden overgegeeven, en de opkomsten daar van bij hun genoten, zoo dra zij, of meerderjaarig geworden, of met kennis en goedvinden der Proviforen getrouwd zouden zijn. Wanneer een (f) jongen of meisje, in het Weeshuis op-

(c) Raadf. 29 Octob. 1679.

(f) ——— 14 Aug. 1739.

opgebragt tot de daar (g) toe gestelde jaaren , zijnde voor een jongen twee en twintig , en voor een meisje twintig jaaren , door lichaams gebrek buiten staat geraakte om de kost te winnen , wordt zoodanig weeskind in het Huis verpleegd , of anderzins van alimentatie verzorgd , tot den ouderdom van dertig jaaren.

De kinderen van het Huis gaan half zwart en half rood gekleed (h) naar de kleur van het Wapen der Stad.

Het verdweenen Convent De Eenigheid.

De Zusters van het Cloosterhuis *De Eenigheid* , tusschen de Houtstraat en de Markt gelegen , behoorden tot geene Geestelijke Orde , en waren ontslagen van alle geloften buiten die van gehoorzaamheid en kuisheid. De tijd , wanneer het zelve zij ge-

(g) Raadf. 20 Feb. 1737.

(h) ——— 8 Maart 1641.

gesticht, is mij niet gebleken; de oorsprong waarschijnlijk te zoeken zijnde in de uiterste wil van deezen of geenen Godsdienstigen. De Zusters schijnen genoten te hebben eene vrije wooning, en ettelijke inkomsten, voor verder onderhoud zelve hebbende moeten zorgen. Bij de groote omwenteling van zaaken in den Godsdienst en Regeering is dit Cloosterhuis van Stads wegen aanvaard, en thans tot eene wooning voor den Rector of Conrector der Latijnsche Scholen geschikt.

Het verdweene Zusterenhuis aan

St. Anthonis Kerkhof.

Hubert van Vaern stichtte bij St. Anthonis Capel in den jaare 1428, op eigen kosten en tot zaligheid zijner ziele, een Huis voor vier Zusteren van het gemeene leven, bij brieven, verleden des Saturdags na onzer lieve Vrouwendag *Nativitatis*, en begiftigde het zelve met eenige Renten. Na

de verandering in den Godsdienst, is het Vier Zusterenhuis in gemeene woonhuizen verbouwd.

*Het gewezen Fraterhuis en Kerkje, nu
de Looyhaven en Bleeken aan
de Boddelstraat.*

Dit Huis, of Kweekschool, heeft zijn aanvang genomen omtrent het jaar 1475, wanneer aan het zelve wierdt opgedragen het Erf van Reinald, Heer van Oij, en eenige nabijgelegene Hoven in de Boddelstraat, wordende in de Charters van dien tijd genoemd *Domus Fratrum Gregoriana*; ook wel *Domus ad Sanctum Gregorium*, als schuilende onder de bescherming van den Oudvader *Gregorius*.

De Fraterheeren waren vrije Geestelijke lieden, (a) geschikt om de jeugd in de Latijnsche en Grieksche taalen, en in de

(a) Rekeningen van den Stads Rentmeester over
1552 en 1553.

de beginzelen der Philosophie, te onderwijzen: En het Convent was van een goed aantal van fraaie boeken voorzien, zijnde uit het zelve verscheiden geleerde Mannen voortgekomen. Reinier van Os, Canbik van St. Stevens Kerk, wordt onder de voornaamste begunstigers van dit Fraterhuis geteld, waar van Pieter van Os, uit het Fraterhuis van 's Hertogenbosch, eerste Regent geweest is. In den jaare 1591 zijn de goederen en (b) boekerij van dit Convent van Stads wegen aanvaard; het Erf tot een (c) Looijhaven uitgegeeven; het Kerkje (d) of Capel verkocht enz. wordende de noch overige door den Rentmeester der Geestelijke goederen bestierd, en derzelver reuuen jaarlijks verantwoord.

De
Huis der Meesterschen, gestaan hebbende
buiten de (a) Niekkerpoort, volgens
De geschreven Boeken van dit en andere Conventen wierden tegens zes stuivers, en de papieren tegens twee stuivers het pond, aan den Boekverkoper Arent Corneliszen verkogt. Raadf. 8 Febr 1626.

(c) Raadf. 10 en 11 Jan. 1593.

(d) — 3 Mai 1620. 19 Mai 1676.

8, 30 Septemb. 6 Octob. 1692.

De verdweene St. Foris Kerk.

Onder de Kerken en Conventen, welke de Ingezetenen voor den tijd der hervorminge alhier hadden, vindt men meldinge gemaakt van (a) *St. Foris Kerk*; zijnde waarschijnlijk geweest het Kerkje van het *Fratren-Convent*.

Het gewezen Cellebroederen Convent en Capel; thans het Krankzinnigenhuis.

Het Cellebroederen Clooster, aan de westzijde der Stad gelegen, schijnt gesticht te zijn geweest uit de inkomsten van het Huis der Melaatschen, gestaan hebbende buiten de (a) *Ziekerpoort*, volgens brieven van den jaare 1414. Naar de regelen van het Convent waren de Cellebroeders gehouden kranken in hunnen nood op te pas-

(a) *Guedesdh. 10 Octob. 1582.*

(a) ——— 18, 29 *Julii 1579.*

passen ; overledenen ter aarde (*b*) te dragen ; krankzinnigen, ook wel losse en ongebonden personen, in hunne Cellen op te sluiten, en tegens redelijke betaling te verplegen enz.

Na dat dit Clooster met de daar toe behoorende goederen en inkomsten in den jaare 1580, en naderhand in 1592, door de Stad was aanvaard, heeft de Magistraat het gebruik daar van geschikt (*c*) tot het inneemen en het verplegen van krankzinnigen, onder het opzicht van (*d*) twee Provisoren, Leden der Magistraat. Van de krankzinnigen, die ontbloed zijn van middelen van bestaan, worden 'er twee uit de revenuen van het Cellebroederen huis, en de overige, geene Borgeren deezer Stad boven de zestig jaaren oud zijnde, uit de inkomsten der saamen gevoegde Broederschapen onderhouden.

De

(*b*) Guedesdb. 14 Julii 1575.

(*c*) Rekening van den Stads Rentmeester
over 1592.

(*d*) Raadf. 14 Novemb. 1632.

De verdweene St. Geertruids Capel.

St. Geertruids Capel wierdt in den jaare 1460 gesticht, nabij het oude kerkhof, tot gedachtenis aan de eerste aldaar begravenene Christenen, zijnde door de giften van milddaadige menschen, bijzonderlijk van *St. Geertruids* Broederschap, gebragt tot die hoogte, dat men eenen Vicaris daar in konde plaatzen. De opkomsten deezer Vicarie, benevens die der Capellen op den Burgt, zijn naderhand geadsigneerd tot onderhoud der Predikanten, en de Tertien der Vicarie, in deeze Capel gefundeerd, bekeerd (a) tot betalinge van den Koster in de Walsche Gereformeerde Gemente.

Het Cloosterhof.

Haereditas *Conventus vallis Comitis de Nijencloester*, of het *Cloosterhof*, een Erf van het Vrouwen-Clooster's *Gravendal*, 't welk eer-

(a) Raad. 31 Julij 1580. 9 Januarii 1695.

eertijds voor eene zoogenaamde *Refugie*
 aan het Clooster schijnt verstrekt te heb-
 ben, was gelegen nabij de Papengasfe, waar
 van de verkoop en het transport met de
 daar toe behoorende leedige plaatzen, (a)
 op verzoek van de Abdisse van Nieuw-
 Clooster, door de Magistraat, in den jaare
 1661, is toegestaan. Men vindt noch een
 ander verkocht Erf, het *Cloosterhof* ge-
 noemd, aan de Boddelstraat, zijnde ge-
 weest een gedeelte (b) van den *Hof* en
Kerkhof van het *Clooster der Observanten*.

Huizen der Jesuiten.

Na dat de *Jesuiten* allengskens waren in-
 gesloopen, en onderstonden Erfgoederen aan
 zich te verwerven, zijn dezelve, in den
 jaare 1555, gelast de Stad (a) te verlaten.

Na-

(a) Raadf. 7 *Mai* 1661.

(b) — 27 *Julij* 1664. 2 *Febr.* 1666.

(a) Guedesdagsb. *alterâ circumc. Dni.* 1555.

4ta post Severini 1559.

L

Naderhand zijn ze wederom toegelaten (b) tot het prediken voor den gemeenen Volke. Verscheide Huizen der Jesuiten zijn bij de verandering van den Godsdienst van Stads- wegen genaast en verkocht.

Het verdweenen Convent van St. Agnes.

De Zusters van dit Clooster, waar van het *Corpus* in het Schependom aan den Ters gelegen was, leefden naar het voorschrift van *Augustinus*, en behoorden oudstijds onder het kerkelijk rechtsgebied van den Aartsbischop van Keulen; daar na van den Bischop van Roermonde. Ik heb den tijd, wanneer het zelve gesticht zij, niet kunnen opspooeren. *Willem van der Lindt*, of *Lindanus*, Bischop van Roermonde, vereenigde dit Convent in den jaare 1587 met *Marienburg*: zijnde de goederen van het zelve ten tijde der beroerten door de (a) Stad aanvaard, en daar na gedeeltelijk verkocht.

Kerk-

(b) Guedesdagsb. Zondag *quasi modo geniti* 1572.

(a) Raadf. 31 Julii, 5 Sept. 14 Oct. 1580.
29 Decemb. 1624.

Kerkhuizen der Roomschezinden.

Van de vier Statien, of Roomsch-Catholijke Kerken, binnen deeze Stad, is ééne der *Jesuiten*, gelegen aan de Lagemarkt, in welke de dienst door Priesters *Ex-Jesuiten* alnoch wordt waargenomen. De Priesters, die in de drie andere kerken dienst doen, met hunne *Socii* of *Medehelpers*, zijn geordend; van welken ééne kerk door *Franciscanen* of *Minderbroeders*, en ééne door *Augustijnen* wordt bediend, beide gelegen aan de Houtstraat. De *Dominicanen* of *Predikheeren* hebben ééne kerk in den Jodengasfe ten gebruike.

Het verdweenen Kerkhuis der Remonstranten.

In den jaare 1613, 1615 en 1617 wierden dezer Stads Predikanten door de Magistraat vermaand (a) zich ten aanzien van de verschil-

(a) Raadf. 21 Julii 1613, 2, 23 Mai 1615,
30 Januarii 1617.

schillen in de kerk te gedragen met alzulke moderatie, dat de vrede en eenigheid onderhouden mogte worden tot voorkoming van scheuring. Doch, na het uitschrijven van de Nationale Synode, in den jaare 1618, wierden (b) de Stads Predikanten, *Henricus Lepflorus*, *Gerhardus Livius*, en *Johannes Coetfius*, als de leere van *Arminius* toegedaan, in hunnen dienst geschorst; de Vergaderingen (c) der Remonstranten vervolgens geweerd, en die geene, welke dezelve bijgewoond hadden, gebreukt. Na verloop van eenige jaaren verwierven de Remonstranten vrijheid tot het stichten van een Vergaderplaats, die tot den jaare 1706 door éenen Predikant bediend wierdt, wanneer de Remonstrants gezinde familien, of uitgestorven, of in den schoot der Gereformeerde kerke wederom waren overgegaan. In den jaare 1727 besloot de Magistraat

(b) RaadC. 8, 9, 15, 20 April, 7, 15, 17 Julii, 2, 5, 6, 28 Aug. 20 Septemb. 12 Decemb. 1618.

(c) — 20, 29 Junii, 2, 3, 28 Julii, 1, 4, 12, 14 Aug. 13 Sept. 1, 12 Novemb. 1626. 4 Januarii 1627.

stuur het kerke-
vervallen Geme-
geenen eigenaar heb-
en te (e) verkoopen

De strenge P
in den jaare 159
veroorzaaken, d
vreedzame D
strengelijk wien
van dien tijd blij
hier door het (a
zijn. In den ja

(2) RaadC. 27
(3) Verkooppro
(4) Gerrit H
en Johan Bick in
Zie mijne zamel
Sals Remme
voegsel tot de
Maec. 14 en 21.

straat het kerkje, en de effecten van die vervallene Gemeente, als goederen, die geenen eigenaar hebben, te (d) aanvaarden en te (e) verkoopen.

*Kerkluis der Doopsgezinden,
of Mennoniten.*

De strenge Placaten, die uitkwamen in den jaare 1535 tegens de *Herdoopers*, veroorzaakten, dat 'er ook tegens de vreedzaame *Doopsgezinden* of *Mennoniten* strengelijk wierdt gewoedt. Uit Charters van dien tijd blijkt, dat 'er zoodanige alhier door het (a) vuur ter dood gebragt zijn. In den jaare 1655 wierden de Gods-

(d) Raadt. 29 Aug. 17 Decemb. 1727.

(e) Verkoopsvoorwaarden van 27 Octob. 1727.

(a) *Gerrit Hasepoot* wierdt in den jaare 1557, en *Johan Bloch* in den jaare 1569, levendig verbrand. Zie mijne aantekening uit de Rekeningen van den Stads Rentmeester over 1557 en 1569, in het Bijvoegzel tot de *Annales en Chronik van Nijmegen* bladz. 14 en 21.

dienstige Vergaderingen der Doopsgezinden alnoch ernstelijk (*b*) verboden; . dan dit Raadsbesluit schijnt niet lang stand gehouden te hebben: En de Mennoniten kochten in het jaar 1727 de kerk van de vervalle Gemeente der Remonstranten, wordende thans door éénen beroepen Predikant bediend. Te voren geschiedde zulks door twee Vermaaners, uit het midden der Gemeente daar toe verkooren.

Synagoge der Jooden.

De Jooden genieten volkomen vrijheid van Godsdienst, dien zij in eene welgeschikte Synagoge of Vergaderplaats verrichten. Het is een vierkant nieuw gebouw aan het midden der Nonnenstraat in den jaare 1754 gesticht. Aan de zuidzijde der Stad is den Jooden een kerkhof (*a*) vergund.

(*b*) Raadsign. 13 Junii 1655.

(*a*) ——— 7 Febr. 1683.

Dijvoegzel tot

Brief van Remond de
schreven den 23 Octo
ner, Raad, en Bur
welle die van Nime
31 Octob. 1706, m
Eed, en het jaer
gezworen.

NOS REYNALDES C
binis, Confessus, re
intimamus, quod ca
rebellis fueritis, nosq
tis, qd binis, p
strum dilectum filium
et quito proclamam
tis praesente debito
fueritis. Quare vol

(c) Deze zoo
Geschiedenis, en wel
kuyers van Gelde
is gevonden bij de
Nijmegen in de ges
Venlo, niet 's
doorde gediend va
ru van Span
deed. De Brief
den I heb ik ge
Nact. 92.

Bijvoegzel tot vervulling der bladzijde.

Brief van Reinoud den I, Grave van Gelre, (a) geschreven den 28 Octob. 1316 aan Richter, Schepenen, Raad, en Burgeren der Stad Nijmegen, op welke die van Nijmegen, bij rescriptie van den 31 Octob. 1316, zich hebben ontslagen van den Eed, en het gezag van Graaf Reinoud den I afgezworen.

NOS REYNALDUS Comes Gelrie Vobis *Judici, Scabinis, Consulibus*, totique *universitati* in NOVIOMAGO intimamus, quod cum nobis hactenus in pluribus *rebelles* fueritis, nosque eâ pertractatione tractaveritis, quâ scitis, prefecimus Vobis *Reynaldum*, nostrum dilectum filium in dominum, absolvendo Vos, et quitos proclamando ab omni subjectionis et fidelitatis praestite debito, quo huc usque nobis adfrietii fueritis. Quare vobis districte precipimus et mandamus,

(a) Deze zoo merkwaardige Brief tot opheldering der Geschiedenis, en welke aan *Pontanus* en andere Historischrijvers van Gelderland schijnt onbekend te zijn geweest, is gevonden bij de stukken eener Procedure, door de Stad Nijmegen in de zestiende eeuw gevoerd tegens de Stad Venlo, onder 's *Hoves onafg. zaaken No. 862.* waar van mij doorde goedheid van den Hoogwelgebooren Heer *W. A. Baron van Spaan tot Hardenstein* een affchrift is meede gedeeld. De Brief van die van Nijmegen aan Graaf *Reinoud den I* heb ik geplaatst onder de *Handvesten van Nijmegen* blaaz. 90.

mus, quatenus eidem filio nostro fidelitatis juramen-
tum prestetis, sibi que tanquam vero domino vestro
in omnibus obedire et intendere curetis et tenemini
reverenter. In quorum testimonium vobis mittimus
has litteras nostro sigillo sigillatas. Dat. anno Domini
millesimo trecentesimo sexto decimo, in die beato-
rum Symonis et Judae Apostolorum.

QUART

ACAI

APOST

LAT

SCF

NYM